

Záhada naivního umění: Deník „Heleny Morleyové“ a Elizabeth Bishopová

Mariana Machová

Jihočeská univerzita

THE MYSTERY OF PRIMITIVE ART: THE DIARY OF “HELENA MORLEY” AND ELIZABETH BISHOP

The essay examines the role of primitive art and “non-artistic” genres in the works of the American poet Elizabeth Bishop. Bishop, similarly to other authors, believed that primitive artists and the authors of works which art not primarily intended as art can “naturally” achieve effects which artists have difficulties achieving intentionally. Bishop’s translation of *The Diary of “Helena Morley”* and its relationship to her own texts is examined to illustrate the point.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Elizabeth Bishopová — Helena Morleyová — deník — žánry — naivní umění — brazilská literatura — americká poezie

Elizabeth Bishop — Helena Morley — diary — genres — primitive art — Brazilian literature — American poetry

Kniha nazvaná v portugalštině *Minha vida de menina* (doslova „Můj dívčí život“, anglický i francouzský překlad používá název *Deník „Heleny Morleyové“*) je deník mladé dívky napsaný v Brazílii v letech 1893–1895, který jeho autorka, Alice Dayrell Caldeira Brant (pod pseudonymem Helena Morleyová), poprvé vydala v roce 1942. Formou deníkových záznamů zachycuje svůj každodenní život v městečku Diamantina v brazilském státě Minas Gerais, kde žila s rodinou v době krátce po zrušení otroctví v Brazílii. Deník pokrývá období tří let, „Helena“ si ho vedla od svých třinácti do patnácti let. Většina záznamů přímočarým způsobem popisuje běžné události rodinného venkovského života viděné bezprostředním pohledem dospívající dívky a zachycené spontánním stylem plným energie a humoru, bez zjevných literárních ambicí.

Kniha měla v době svého vydání značný ohlas mezi brazilskými spisovateli, oceňovali ji například básníci Carlos Drummond de Andrade a Manuel Bandeira či prozaici João Guimarães Rosa a Raquel de Queiróz, ale například i francouzský spisovatel Georges Bernanos, který žil za druhé světové války v brazilském exilu. Stala se svého druhu klasikou a součástí brazilské literatury, nepřestala přitahovat pozornost čtenářů, zabývali se jí i přední brazilští literární kritici Roberto Schwarz či Alexandre Eulálio. Dočkala se řady dalších vydání a v roce 2004 i filmové podoby (*Vida de menina* režisérky Heleny Solbergové), byla přeložena do několika jazyků.

Zvláštní postavení má překlad deníku do angličtiny, který v roce 1956 vydala americká básnířka Elizabeth Bishopová (1911–1979). Bishopová se do Brazílie přestěhovala v roce 1952 a žila zde až do poloviny šedesátých let. Krátce po svém příjezdu se začala učit portugalsky a požádala básníka Manuela Bandeira, aby jí doporučil brazilské knihy, s jejichž pomocí by se obeznámila s brazilskou kulturou; jednou z nich byl právě *Deník „Heleny Morleyové“*, s jehož autorkou později Bandeira Bishopovou seznámil osobně. Bishopovou četba deníku nadchla a rozhodla se ho přeložit do angličtiny. Šlo o její nejdelší překladatelský počín a její nejrozsáhlejší literární dílo vůbec, navíc dílo, které pro ni bylo velmi důležité. O tom svědčí kromě dokladů z korespondence a pečlivosti, již věnovala přípravě textu k vydání, také fakt, že kvůli vydání překladu deníku opustila svého dosavadního vydavatele, nakladatelství Houghton Mifflin, který o publikaci neznámé brazilské knihy neměl zájem, a poskytnutí práv na svou další básnickou sbírku podmínila právě vydáním deníku (nakonec smlouvu uzavřela s nakladatelstvím Farrar, Straus and Giroux, jež od té doby až dosud vydává všechna její díla). Překlad *Deníku* doprovodila Bishopová obsáhlou předmluvou, která mimo jiné obsahuje líčení její cesty do města Diamantina, kam se vypravila, aby dějiště knihy poznala osobně.

Bishopovou stejně jako další básníky a spisovatele okouzлил deník jinak neznámé autorky, jejíž život nebyl nijak mimořádný ani v době, kdy deník psala, ani později. Na následujících stránkách se pokusíme zamyslet nad možnými důvody, proč text, který přísně vzato nepatří do oblasti umělecké literatury a mohl by se jevit spíše jako kuriozita s převážně historickou a dokumentární hodnotou, byl cenný pro literární osobnosti významu Elizabeth Bishopové. Zdá se, že tito autoři v něm spatřovali kvalitu, o něž do značné míry sami usilovali, a chápali, že vědomou snahou vůbec není snadné jich dosáhnout, vzdor veškerým uměleckým předpokladům.

Deník „Heleny Morleyové“ je půvabná kniha, kterou však navzdory její zdánlivé přímočarosti není snadné kriticky uchopit a zhodnotit. Přes zmíněnou oblíbenost je deník v kontextu brazilské literární historie a kritiky vnímán spíše jako okrajové dílo, jak upozorňuje Roberto Schwarz¹ i novější autoři, kteří se knihou zabývali.² Jedním z důvodů pro tuto marginalizaci je jistě fakt, že nejde o beletrii, nýbrž o autentický deník, tedy pomezí žánr, jehož autorkou je dospívající venkovská dívka. Přitom právě tato „neliterárnost“ je zřejmě podstatnou součástí působivosti knihy, zároveň však způsobuje obtíže při kritickém hodnocení, neboť nespádá do tradičních kategorií a pojmů. Když v USA vyšel anglický překlad, recenze na něj byly veskrze příznivé, překladatelku Elizabeth Bishopovou však neuspokojily, protože měla pocit, že kritici nedokázali vysvětlit důvody, proč se jim kniha vlastně líbila. Tuto podivnou unikavost dívčího deníku si uvědomoval také Georges Bernanos, který po přečtení napsal autorce dopis, v němž mluví o svém obdivu, ale i o neschopnosti vysvětlit či definovat, odkud pramení kouzlo a působivost knihy, která podle něj čerpá z téhož „tajemného a kouzelného zdroje“ jako Rimbaudovy básně:

Je možné, že ani sama neznáte cenu toho, co jste nám dala. A ani já, který knihu tak hluboce vnímá, bych ji nedokázal definovat. Díky Vám vidíme a milujeme

1 Schwarz 1997, s. 47.

2 Marchant 2003, s. 86–88.

všechno, co jste viděla a milovala tehdy, a pokaždé, když Vaši knihu zavřu, jsem si víc než kdy předtím jist, že mi její tajemství navždy unikne.³

Jakožto autentický deník má nepochybně dokumentární a informativní hodnotu: čtenář se dovídá o životě v brazilském hornickém maloměstě koncem 19. století, získá podrobné informace o rodinných hodnotách, zvycích, pověrách, zbožnosti, vzdělávání, hospodaření, stravování apod., přičemž nic z toho nepostrádá zajímavost. Vstupujeme do světa odlišného od našeho, plného exotického kouzla vzdálené kultury a dávných časů. Avšak to, co čtenáře zaujme a co ho nutí sledovat každodenní život dospívající Heleny, paradoxně není exotičnost a cizost, ale naopak překvapivá důvěrnost či povědomost, jež prosvítá pod všemi odlišnostmi. Jedním z půvabů knihy je neustále přítomné napětí mezi cizím na jedné straně a důvěrně známým na straně druhé. Elizabeth Bishopová v úvodu ke svému překladu *Deníku* píše:

Popisované scény a události byly podivné, vzdálené a dávné, ale přesto svěží, smutné, legrační a věčně pravdivé. Čím déle jsem v Brazílii pobývala, tím brazilštější se mi kniha zdála, ale přitom se většina těch věcí mohla stát v jakémkoli provinčním městečku nebo vesnici v téměř jakékoli době.⁴

I když Helena vyrůstá v jiné kultuře a situaci než čtenáři jejího deníku, její postřehy, zájmy a každodenní starosti jako by univerzálně rezonovaly. Je to částečně dáno stylem deníku — vypravěčka samozřejmě neukazuje věci kolem sebe jako cizí či exotické, jelikož mezi nimi žije od narození. Zároveň je zde však přítomen jakýsi dětský úžas — Helena pozoruje okolní svět a lidi s podivuhodnou směsí naivity a britké inteligence a všechno ji zajímá, každá drobná událost je postřehnutá, zapsaná a okomentovaná. Úžas nad každodenností, schopnost nacházet dobrodružství v obyčejných věcech a nerozlišování mezi „významným“ a „bezvýznamným“ navozují účinek dětského vidění světa, vidění v dětství přirozeného a později ztraceného. Deníku se u čtenáře daří oživit toto zapomenuté vidění, takže líčení toho, jak je čtrnáctiletá Helena zoufalá, že si musí vzít na svatbu příbuzných tmavomodré šaty místo růžových, nebo jak se ukryla na morušovníku, zní překvapivě povědomě, spíše jako vlastní rodinné historky než příběhy brazilské dívky před dávnými časy. Přinejmenším na Elizabeth Bishopovou měl deník tento účinek, jak napsala v dopise své přítelkyni, americké básnířce Marianne Mooreové: „Spousta těch postřehů mě přenesla přímo do Nového Skotska [kde Bishopová v dětství žila]; jsem si jistá, že jsem jich většinu už někdy slyšela“,⁵ a byla přesvědčená, že na ostatní bude působit podobně. Když básnířka May Swensonová chválila Bishopové předmluvu ke knize, překladatelka naléhala, ať si přečte deník samotný: „Myslím, že se ti bude líbit i to ostatní. Rázem se ocitneš ve svém dětství.“⁶

3 Morley 1995, xxxviii.

4 Tamtéž, s. x.

5 Bishop 1995, s. 357.

6 Tamtéž, s. 353.

DĚTSKÝ POHLED

Pro Elizabeth Bishopovou byla zkušenost s četbou a překladem deníku významná z hlediska vlastní tvorby. *Deník „Heleny Morleyové“* je psán z pohledu dítěte, což je perspektiva, kterou Bishopová použila v textech věnovaných vlastnímu dětství. Ty tvoří klíčovou součást jejího díla, i když jich celkově není mnoho. Za svého života publikovala celkem čtyři básně zpracovávající vzpomínky na dětství („První smrt v Novém Skotsku“, „Způsoby“ a „Sestina“ ze sbírky *Otázky cestování*, 1965, a „V čekárně“ ze sbírky *Zeměpis III*, 1976) a tři povídky („Ve vesnici“, „Gwendolyn“ a „Vzpomínky na strýčka Neddyho“), dvě další krátké prózy vyšly posmrtně („První třída“ a „Venkovská myš“).⁷ Témata spojená s vlastním dětstvím se pokoušela literárně uchopit už od svých studií na Vassar College, ale zůstalo vždy jen u nedokončených (byť někdy i relativně rozsáhlých) náčrtů. Zlom u ní nastal právě po přestěhování do Brazílie: hned v prvním roce svého brazilského pobytu, když začala pracovat na překladu *Deníku „Heleny Morleyové“*, dokončila dvě autobiografické povídky z prostředí kanadského Nového Skotska (kde prožila dětství), které vyšly v následujícím roce, 1953, v časopise *The New Yorker*. Jednou z nich byla „Gwendolyn“ o smrti dětské kamarádky, druhá „Ve vesnici“, Bishopové nejdelsí a zřejmě nejlepší povídka vůbec. „Je zvláštní přijet do Brazílie a začít si tu dokonale vybavovat Nové Skotsko — zeměpis musí být ještě mnohem záhadnější, než si uvědomujeme“,⁸ napsala v dopise přátelům. *Deník „Heleny Morleyové“* tomuto rozpoložení přesně odpovídá. Jeho překlad sice vyšel až několik let po zmiňovaných povídkách a zřejmě nelze tvrdit, že by vlastní texty vznikaly pod přímým vlivem práce na překladu,⁹ spojitost mezi obnoveným zájmem Bishopové o dětská témata a jejím zaujetím pro deník je však očividná. Původní texty a překlad tak lze vidět nikoli jako příčinu a následek, ale vedle sebe jako dva různé aspekty téhož zájmu o otázky literárního zpracování dětství a dětského vidění, ale také o problém autenticity a spontánnosti a jejich zachycení v jazyce. Helenin neokázalý spontánní styl psaní o běžných věcech každodenního života, které u ní zůstávají obyčejné, ale přitom nabývají důležitosti, nepochybně souzněl s vlastní snahou Bishopové o nalezení hlasu pro své vzpomínky a dětské zkušenosti. Při překladu knihy měla nejen příležitost velice zblízka prozkoumat styl originálu, ale musela ho také „zrekonstruovat“, nalézt anglický ekvivalent, který by zachoval přirozenost a spontánnost deníku, a přitom nesetřel jeho exotičnost. To byl samozřejmě náročný úkol a Bishopová si opakovaně stěžovala, že jí překládání jde pomalu a že je to „nekonečná mravenčí práce, aby výsledek zněl úplně jednoduše“.¹⁰

AUTENTICITA A SPONTANEITA

Bishopová citlivě vnímala styl a tón deníku a byla si vědoma problematičnosti jejich převodu do jiného jazyka. Ve svých komentářích ke knize mezi kvalitami, kterých

7 Všechny uvedené povídky vyšly česky v souboru *Ve vesnici* (Opus, 2007).

8 Bishop 1995, s. 249.

9 Viz Travisano 1988, s. 167–68.

10 Bishop 1995, s. 325–26.

si na knize cení, opakovaně zmiňuje autenticitu. Fakt, že jde o „skutečný deník“, byl zřejmě pro Bishopovou velice důležitý. V předmluvě ke knize cituje dopis básníka Gerarda Manleyho Hopkinse (1844–1889), v němž autor mluví o knize Richarda Henryho Dany *Dva roky pod stěžněm* (*Two Years Before the Mast*, 1840) a zdůrazňuje: „a všechno se to stalo — ach, v tom je to kouzlo a hlavní věc.“ A Bishopová dodává: „A v tom je, myslím, také ‚to kouzlo a hlavní věc‘ *Minha vida de menina*, že se to opravdu všechno stalo; všechno se to událo, den po dni, minutu po minutě, jednou a pouze jednou, přesně tak, jak to Helena říká.“¹¹ Trvání na tom, že „pravda“ je hlavní kvalitou literárního díla by se mohlo u moderního básníka zdát překvapivé, ale pro Bishopovou je typické. I když mluvila o vlastních dílech, často zdůrazňovala fakt, že „se to skutečně stalo“. Literatura pro ni nespočívá primárně ve „vymýšlení“, ale v hledání a zachycování toho, co „se skutečně stalo“, přičemž si je ovšem vědoma, že právě toto zachycení je vysoce problematické, ne-li prakticky nemožné, protože prvotní autenticita se v jakémkoli zprostředkování nutně oslabuje, nebo ztrácí. Proto i jednoduché zaznamenání každodennosti je pozoruhodné, pokud se jeví jako autentické. Bezprostřednost *Deníku „Heleny Morleyové“* tak (přínejmenším pro Bishopovou, která tuto otázku v době, kdy se deníkem zabývala, zřejmě intenzivně řešila) naznačuje možnou cestu k zachycení toho, co „se skutečně stalo“.

Autentický záznam dětského vidění, jak ho představuje *Deník „Heleny Morleyové“*, rezonuje také se zájmem Elizabeth Bishopové o naivní umění. Sama byla autorkou „naivních“ akvarelů,¹² v Brazílii obdivovala spontánní uměleckou tvorbu spjatou s karnevalovou tradicí, fascinovaly ji nepřilíživě zdařilé obrazy jejího strýce (viz např. báseň „Velký špatný obraz“) a naivnímu malířství věnovala také jeden ze svých delších prozaických textů, vzpomínkovou prózu „Gregorio Valdes“ (1939) o malíři kubánského původu, kterého poznala ve třicátých letech na Floridě a od něhož si nechala namalovat svůj dům v Key West. I když řada jeho obrazů byla špatná, Bishopová obdivovala jednoduchost a autenticitu jeho umění, jeho „svěžest, plochost a vzdálenost“,¹³ a dokonce i to, že kvalita jeho obrazů byla čistě věcí náhody, kterou autor zřejmě nedokázal nijak ovlivnit. V závěru svých vzpomínek Bishopová mluví o tajemném stavu „milosti“, který některým lidem umožňuje spontánně tvořit:

[...] některým lidem se dostává určitých „darů“ prostě proto, že se nevědomky nalézají v nedemokratickém stavu milosti. Tento předpoklad činí z obrazů, jako jsou ty Gregoriovy, částečné tajemství. Jenže všechno, čeho ostatní nemohou dosáhnout úsilím, co je nebezpečné napodobovat, a přesto to jako přirozená ctnost musí být obdivováno a napodobováno, zůstává provždy tajemstvím.¹⁴

Tajemství obrazů Gregoria Valdesa připomíná tajemství *Deníku „Heleny Morleyové“*, o kterém ve výše citovaném dopise píše Bernanos. Bernanos i Bishopová, spisovatelé, kteří věděli, jaké úsilí se skrývá za uměleckou tvorbou, jsou fascinováni tajem-

11 Morley 1995, s. xxvi.

12 Dochované výtvarné práce E. Bishopové vyšly knižně posmrtně pod titulem *Exchanging Hats. Paintings*.

13 Bishopová 2007, s. 36.

14 Tamtéž, s. 36–37.

nou existencí „přirozeného umění“, umění tvořeného lidmi, kteří „nevědí, co činí“, a jakého nelze dosáhnout žádným vědomým tréninkem či úsilím. Bishopová si vzpomněla na naivní malíře (a zřejmě na zkušenost s Gregoriem Valdesem), když jednala s Alicí Brantovou, již dospělou autorkou deníku, a jejím manželem o vydání knihy v anglickém překladu:

Jenže Brantovi nemají nejmenší tušení, proč je ta kniha dobrá — je to jako jednat s naivními malíři. Jediné, co je zajímavá, jsou peníze. Z hlediska UMĚNÍ a jeho PŘÍČIN je to velice zajímavé.¹⁵

Styl deníku lze nazývat „naivní“ pro jeho skutečnou naivitu, neškolenost a snahu prostě a přímo sdělovat, co se autorce ten den stalo. Helena jen málokdy, pokud vůbec, reflektuje proces psaní; občas si stěžuje, že nemá co psát, nebo prohlašuje, že chce něco důležitého zapsat, i když je unavená, ale neřeší otázku, jak o něčem psát. Zapisovat věci tak, jak jsou, je pro ni přirozené a dokonale možné. Nepíše „literaturu“, zaznamenává, co se stalo, byť to bylo sebeobyčejnější:

Když dnes Renato [autorčin bratr] přišel ze školy, zahodil knížky a běžel se podívat po vajíčkách od svých dvou slepic. Než šel do školy, prohmatal je a viděl, že budou snášet; když vajíčka nenašel, vrátil se a ptal se na ně mámy. Nesebrala je. Dál už se na nic neptal, vzal koště a s křikem: „Já to nešťastný zvíře rovnou zabiju,“ se vrhl po kočce. Ta byla chytřejší než on a utekla mu a on běžel za ní jako blázen. Pak se máma zeptala: „Kdo říká, že to byla kočka?“ „A kdo by to byl? Copak nesežrala Heleně kuřata?“ Máma řekla: „Kuře není vajíčko. Klidně to mohla být ta velká ještěrka, co se tu potuluje a Siá Ritinha říká, že jí chodí na vejce. Jsou tam někde skořápky?“ Renato řekl: „Nejsou. Proto si myslím, že to byla kočka. Ještěrka by vypila vejce a skořápky nechala.“ Máma řekla: „Tak se běž podívat, jestli jsou otevřená vrata. Myslím, že to udělal nějaký kluk z ulice, který sem přišel, když jsem byla uvnitř, a vajíčka ukradl.“

Renato se šel podívat. Vrata byla otevřená a on byl pak k neutíšení nad ukradenými vejci, která si chtěl usmažit k večeři. Sám je na vajíčka jak ještěrka.¹⁶

Nebo jen jednoduše zachytí obyčejný pocit: „Teď když jsem si zrovna krásně vyžehlila a pověsila na ramínko ty šaty z bílého piké, nemůžu si pomoci a musím napsat, jak moc se mi líbí.“¹⁷ Nechce působit jako umění, jen říká pravdu — nikoli vznešenou věčnou pravdu, ale obyčejnou každodenní pravdu viděnou očima inteligentního vnímavého dítěte. Jakkoli tato snaha může znít skromně a nezajímavě, díky „nedemokratickému stavu milosti“ a tajemným darům uděleným autorce, vede k výsledku, jakého „ostatní nemohou dosáhnout úsilím“, nenapodobitelného, ale vyzývajícího k obdivu a k nápodobě.

15 Bishop 1995, s. 355.

16 Morley 1995, s. 116

17 Tamtéž, s. 232.

POMEZNÍ ŽÁNRY

Největším překladovým počinem Elizabeth Bishopové kupodivu nebylo básnické nebo beletristické dílo, ale deník, žánr na pomezí literatury a faktu. Záliba Elizabeth Bishopové v pomezních žánrech není navzdory mohutnému korpusu kritických prací o této básnířce dosud hlouběji prozkoumána, může však vrhnout zajímavé světlo na její vnímání literatury a také na její vlastní básnickou tvorbu. Přitahovaly ji literární žánry, které usilují o přesné (byť osobní) líčení toho, co autor viděl, zažil, cítil či myslil, jako deníky, dopisy, cestopisy nebo paměti.¹⁸ Pro tyto žánry je příznačná jejich dvojitá povaha — jsou úzce spjaty s mimoliterárním světem a zároveň jsou součástí literatury a umění. Lze je číst jako informaci o vnějším světě, nebo čistě jako literaturu, přičemž ale obojí toto čtení bude reduktivní, neboť tyto žánry je nutné vidět v jejich složitém dvojím životě. Jejich hlavním smyslem není vytvořit autonomní svébytné umělecké dílo, ale věrný záznam autorovy „skutečné“ zkušenosti. Mají především funkci referenční, ne estetickou, je v nich primární původní zkušenost, nikoli text o ní. Vždy mají určitou dokumentární hodnotu, nejde však o objektivní dokumenty, protože představuje velmi osobní vidění. Jejich neuměleckost, „pravdivost“, nefalšovanost a bezprostřednost nevede k nezaujatému neosobnímu dokumentu nabízejícímu objektivní informace o vnější skutečnosti, ale k specifickému typu umění, který se pokouší o přesné zachycení osobní zkušenosti s touto skutečností bez stylizace a ambice stěžejních uměleckých žánrů.

Zřejmě nejoblíbenějším žánrem Elizabeth Bishopové byl dopis. Pokud by hlavním kritériem při posuzování spisovatele byla kvantita, pak by Bishopová nebyla pokládána za básnířku, ale za autorku dopisů. Nepochybně patří k nejproduktivnějším autorům dopisů dvacátého století. Často napsala několik dopisů denně, jednou údajně dokonce čtyřicet dopisů za den.¹⁹ Její archiv obsahuje tisíce stránek dopisů a šestisetsvazkový výběr z její korespondence vydaný pod názvem *Jedno umění* (*One Art*, 1995) představuje pouhý zlomek této ohromné produkce. Její dopisy nebyly určeny k vydání, jejich smyslem byla spontánní komunikace se vzdálenými přáteli a kolegy, představují však dokonalou ukázkou vytríbeného epistolárního umění. Bishopová byla také vášnivá čtenářka dopisů, ve své korespondenci často cituje z vydaných dopisů svých oblíbených spisovatelů (George Herberta, Gerarda Manleyho Hopkinse, Flannery O'Connorové, S. T. Coleridge, Johna Keatse). Napsala recenzi na knižní vydání dopisů Emily Dickinsonové, které se jí zdají příliš exaltované a sentimentální a postrádají podle ní „tu hojnost detailů — popisy každodenního života, oblečení, jídla, cestování atd. — jakou zpravidla nalézáme v tom, co pokládáme za ‚dobré dopisy‘“.²⁰ Podobně nespokojená byla s dopisy Sylvie Plathové její matce, k jejichž vydání v roce 1975 měla napsat předmluvu. Když si však sazbu knihy přečetla, rozčílila se tak, že skončila v nemocnici, a slíbenou předmluvu nikdy nenapsala. Dopisy jí připadaly „nevýrazné a hloupé a povrchní“ a měla pocit, že nemůže psát o tak špatných textech.²¹ V akademickém roce 1971–1972 vedla na Harvardu seminář o dopisech a přátelům napsala o přípravě kurzu:

18 Viz Šidák 2013, s. 132–133.

19 Bishop 1995, s. ix.

20 Bishop 2011, s. 262.

21 Fountain 1995, s. 276.

Jen dopisy — jako umělecká forma nebo tak něco. Chtěla bych vybrat nějakou pěkně nesourodou skupinu lidí — paní Carlyleová, Čechov, moje teta Grace, Keats, dopis nalezený na ulici atd. atd. Ale potřebovala bych od vás nějaké nápady — čistě na téma dopisy, vymírající „způsob komunikace“.²²

Dopisy jsou pro ni specifická „umělecká forma nebo tak něco“, která není primárně zamýšlena jako umění. „Umění“ psaní dopisů spočívá v jeho propojenosti s každodenním životem, v jeho zájmu o „oblečení, jídlo, cestování atd.“, tedy details, které mnohdy unikají „vážnému umění“, kde slouží spíše jako rekvizity než jako hlavní námět. Je zjevné, že právě toto úzké sepětí s drobnostmi běžného života, pro ni bylo také jedním z půvabů *Deníku „Heleny Morleyové“*.

Zájem Elizabeth Bishopové o pomezí žánry, který se projevil v překladu deníku, se přímo odráží v její původní próze. Většina textů v posmrtně vydaném svazku *The Collected Prose* (Sebraná próza, 1984) a v novějším obsáhlejší vydání jejích próz (*Prose*, 2011) nejsou až na několik výjimek tradiční povídky, ale vzpomínky na dětství a mládí, na lidi, které znala (včetně pozoruhodného vzpomínkového textu o básničce Marianne Mooreové), cestopisné črty a eseje. Dokonce i texty, které jsou zpravidla kritiky klasifikovány jako „povídky“, především její nejznámější prozaický text „Ve vesnici“ (který zařadila do své třetí básnické sbírky *Questions of Travel*), jsou autobiografické a mají blízko k žánru vzpomínek. Bishopová sama zdůrazňovala autobiografičnost a „nefikčnost“ svých textů: „Ve vesnici“ je úplně, ne částečně, autobiografická. Jen jsem trochu stěsnala čas a možná spojila dvě léta dohromady nebo trochu změnila sled událostí — ale všechno jsou to přímá fakta,“ píše v dopise příteli Josephu Summersovi v reakci na jeho článek o jejím díle.²³ Opět tu vidíme, že Bishopová trvá na faktičnosti a „pravdivosti“ svého díla, na tom, že se to „skutečně stalo“.

Básně Elizabeth Bishopové jsou samozřejmě nepochybně umělecká díla spadající do sféry krásné literatury, ovšem čteme-li je na pozadí výše zkoumaného zájmu o autenticitu, pravdivost, faktičnost a o žánry na samé hranici beletrie a uvědomíme-li si opakovaný důraz jejich autorky na jejich pravdivost či „skutečnost“ (trvá na tom, že i ve svých básních píše o tom, co se „přesně takhle“ stalo a odmítá všechny příliš sofistifikované interpretace), zřetelně vyvstane jeden z klíčových rysů její poetiky: snaha o bezprostřední vztah ke skutečnému světu a o jeho zachycení, která se vždy pojí s vědomím, že taková bezprostřednost a přímost je z podstaty umělecké tvorby nemožná. Zároveň se tímto čtením dostávají do nového světla i ony pomezí žánry, které jsou tradičně vnímány jako okrajové, sekundární či svým způsobem „podřadné“. Z pohledu poetiky básníka, jako je Elizabeth Bishopová, lze tyto žánry svým těsným napojením na „vnější“ skutečnost chápat jako potenciálně autentičtější „umění“ než ta nejumělečtější krásná literatura.

22 Bishop 1995, s. 544.

23 Tamtéž, s. 477.

PRAMENY

- Bishop, Elizabeth. *Exchanging Hats. Paintings*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1996.
- Bishop, Elizabeth. *One Art. Selected Letters*. Ed. Robert Giroux. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1995.
- Bishop, Elizabeth. *Prose*. Ed. Lloyd Schwartz. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011.
- Bishop, Elizabeth. *The Collected Prose*. Ed. Robert Giroux. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1984.

- Bishopová, Elizabeth. *Ve vesnici*. Přeložila Mariana Machová. Zblou : Opus, 2007.
- Morley, Helena. *Minha vida de menina*. São Paulo : Companhia das Letras, 1998.
- Morley, Helena. *The Diary of "Helena Morley"*. Přeložila Elizabeth Bishopová. New York : Farrar, Straus and Giroux, 1995.

LITERATURA

- Eulalio, Alexandre. „Livro que nasceu clasico“. In MORLEY, Helena. *Minha vida de menina*. São Paulo : Companhia das Letras, 1998, s. 4–7.
- Fountain, Gary a Brazeau, Peter (eds.). *Remembering Elizabeth Bishop. An Oral Biography*. Amherst : University of Massachusetts Press, 1994.
- Machová, Mariana. *Místa mezi místy. Pomezí americké poezie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2015.
- Marchant, Elizabeth. „Minha vida de menina: Rereading Helena Morley's Diary“. *Mester* 32 (1), 2003, s. 85–102.
- Schwarz, Roberto. *Duas meninas*. São Paulo : Companhia das Letras, 1997.
- Stegagno Picchiová, Luciana. *Dějiny brazilské literatury*. Přel. V. Dufková, Š. Grauová, A. Charvátová, I. Kurzová. Praha : Torst, 2007.
- Šidák, Pavel. *Úvod do studia genologie*. Praha : Akropolis, 2013.
- Travisano, Thomas. *Elizabeth Bishop: Her Artistic Development*. Charlottesville : University of Virginia Press, 1988.

Mariana Machová (* 1977) vystudovala anglistiku a hispanistiku na FF UK v Praze. V roce 2004/05 získala Fulbrightovo stipendium na Boston University v USA. Působila na Literární akademii v Praze, v současnosti přednáší americkou literaturu na Jihočeské univerzitě. Věnuje se především moderní poezii a poetice. Překládá z angličtiny (Elizabeth Bishopová, J. M. Synge) a ze španělštiny (J. Cortázar, J. L. Borges). Je autorkou knihy o roli překlada v díle Elizabeth Bishopové *Elizabeth Bishop and Translation* (Lexington Books, 2017).

E-mail: mmachova01@ff.jcu.cz

